

VAIKO GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMAS AUKŠTO KONFLIKTO LYGIO SKYRYBŲ PROCESĖ – KOVA BE NUGALĖTOJŲ

Dovilė Trijonytė

Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos

Raktažodžiai: vaiko gyvenamosios vietos nustatymas, konfliktiškos skyrybos, tėvų atstūmimas, tarpininkavimas, mediacija.

Santrauka

Pastaraisiais metais konfliktiškų skyrybų, kuriose siekiama nustatyti vaiko gyvenamąją vietą, Lietuvoje daugėja, todėl vis dažniau skiriamos psichologinės teismo ekspertizės, siekiant atsakyti į klausimus, susijusius ne tik su vaiko gebėjimu išreikšti savo nuomonę, įvertinti emocinį vaiko prisirišimą prie kiekvieno iš tėvų. Vis dažniau prašoma nustatyti tėvų atstūmimo sindromo pasireiškimo požymius. Straipsnyje trumpai apžvelgiama mokslinė literatūra, kurioje aprašomos užsitęsusių konfliktiškų skyrybų bylų pasekmės psichologinei vaiko, ginčo šalių savijautai. Taip pat aprašomi tėvų atstūmimo sindromo vertinimo ypatumai, trumpai pristatomi užsienio šalių teismų praktikoje taikomi pagalbos būdai aukšto konflikto lygio skyrybų bylose, kuriose sprendžiamas vaiko gyvenamosios vietos nustatymas.

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, per pastaruosius penkerius metus vidutinis išsituokusių porų, turinčių nepilnamečių vaikų, skaičius per metus buvo 5748 (24). Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje 2010-2012 metais vidutiniškai per metus buvo atlikta 16 psichologinių ekspertizių civiliniame procese dėl vaiko gyvenamosios vietos, bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo, tačiau, poreikiui ženkliai padidėjus, šiuo metu per metus tokių ekspertizių atliekama vidutiniškai tris kartus daugiau. Psichologinės teismo ekspertizės skiriamos, siekiant įvertinti vaiko gebėjimą išreikšti nuomonę, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi, taip pat jo emocinį ryšį su kiekvienu iš tėvų. Pastaruoju metu teismo nutartyse ekspertams daugėja klausimų apie vienos iš ginčo šalių galimai daromą poveikį vaiko nuomonei, taip pat vis dažniau prašoma nustatyti tėvų atstūmimo sindromo pasireiškimo laipsnį. Paprastai tokio tipo bylose, kuriose vaikui yra skiriama

psichologinė ekspertizė, abi šalys nesutaria ne tik dėl vaiko gyvenamosios vietos, tačiau ir bendravimo tvarkos nustatymo, todėl neretai konfliktas auga, išsitęsia laike, o nuo to kenčia tiek abi byloje dalyvaujančios šalys, tiek jų vaikai.

Jungtinėse Amerikos Valstijose atlikti tyrimai rodo, jog 10 proc. civilinių bylų, kuriose sprendžiamas vaiko gyvenamosios vietos klausimas, yra konfliktiškos ir pasiekia teismą, nesuradę bendro sutarimo. Dėl didelio teismų užimtumo tokių bylų nagrinėjimas užsitęsia ir dažnai užtrunka apie dvejus metus (25). Praėjusio amžiaus 6-jame dešimtmetyje JAV beveik visais atvejais vaiko gyvenamoji vieta buvo nustatoma pagal motiną, tačiau šiuolaikinėje teismo praktikoje sprendimai orientuoti į galimybę vaikui bendrauti su abiem tėvais, nustatant aiškią bendravimo su vaiku tvarką, o sąvoka „geriausiai atitinka vaiko interesus“ remiasi nauju, moksliniais tyrimais grįstu požiūriu. Kita vertus, teismo praktikai tapus lankstesnei, išskyla kita grėsmė – tėvams nepavykus susitarti dėl vaiko gyvenamosios vietos, bendravimo su vaiku tvarkos, abi šalys neretai imasi veiksmų, kurie sukelia neigiamus psichologinius padarinius tiek patiems tėvams, tiek jų vaikams (10). Būtent pastarųjų reformų kontekste vis dažniau imta kalbėti apie naują sąvoką – tėvų atstūmimo sindromą. Ši sąvoka pradėta plačiai vartoti tokio tipo bylose 9-jame dešimtmetyje. Dėl prieštaringo teorinio ir praktinio tėvų atstūmimo sąvokos pritaikymo buvo pasiūlytas alternatyvus terminas – tėvų atstūmimas. Tiek tėvų atstūmimo sindromas, tiek tėvų atstūmimas yra susiję su vieno iš tėvų sąmoningu vaiko nuteikinėjimu prieš kitą tėvą. Mokslinėje literatūroje plačiai aptarinėjamas ne tik šių konstruktyvų vertinimas, taip pat yra pateikiamos rekomendacijos teisininkams, vaikų teisių atstovams bei tokio tipo bylose dalyvaujantiems tarpininkams, kaip atpažinti tėvų atstūmimo sindromą, tėvų atstūmimą bei reaguoti, esant jų pasireiškimui (5).

Atlikti tyrimai parodė, jog užsitęsęs abiejų tėvų konfliktas, kuriame sprendžiamas vaiko gyvenamosios vietos klausimas, turi ilgalaikių neigiamų padarinių tiek vaikui, tiek abiem ginčo šalims. Vaikai, kurių tėvai po skyrybų sutaria jo globos, nuolatinio rūpinimosi klausimais, patiria mažiau nerimo dėl paties skyrybų fakto, o jų supratimas,

kas yra šeima, yra pozityvesnis nei tų vaikų, kurių tėvai įsitraukia į užsitęsusių ginčą (33). Ilgalaikių tyrimų duomenimis, skyrybų procesas, kuriame abi šalys nesutaria ginčo klausimais, yra teigiamai susijęs su emociniais vaikų sunkumais, dažnesnėmis problemomis ugdymo įstaigose, padidėjusiu piktnaudžiavimu alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis, taip pat jau aukščiau minėtu tėvų atstūmimo pasireiškimu (9, 23). Atliktas tyrimas su 105 vaikais, išgyvenančiais aukšto konflikto lygio tėvų skyrybas, išryškino emocinės vaikų įtampos ženklų padidėjimą (1). Tyrėjai taip pat pastebėjo, jog vaikai, kurių tėvų skyrybų procesas konfliktiškas, ateityje susiduria ne tik su streso įveikos sunkumais; jie dažniau patiria ir fizinių negalavimų (21). Mokslininkai teigia, jog po skyrybų pasireiškiančio tėvų konflikto trukmė ir stiprumas yra patikimas prognostinis vaiko emocinės būsenos rodiklis (9, 23). Dar kiti tyrimai parodė, jog dažniausiai pasitaikantis abiejų ginčo šalių elgesys konfliktiškose bylose dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo yra gąsdinimai, grasinimai, verbalinė agresija, vaiko skatinimas palaikyti vieną iš tėvų, melagingi skundai dėl vieno iš tėvų naudojamos fizinės prievartos, atsakymas leisti vaikui susitikti su kitu tėvu teismo paskirtu laiku ir pan. (27). Skyrybų procese neretai pasitaiko, jog vaikas susvetimėja vieno iš besiskiriančių tėvų atžvilgiu. Tyrėjai pastebi, jog labai svarbu atsižvelgti į tuos faktorius, kurie tokį susvetimėjimą pastiprina: tėvų asmenybinius ypatumus, netinkamą specialistų įsikišimą, jų tarpininkavimą (17). R. A. Gardneris pastebėjo, jog tėvai, kurių vaikai susvetimėja ir juos atstumia, išgyvena panašius neigiamus jausmus (pvz., gebėjimą), kurie pasireiškia ir realios vaiko netekties atveju (3,13). Dar vieni tyrimai, atlikti su suaugusiais, kurie tėvų skyrybų procese praeityje išgyveno vieno iš tėvų atstūmimą, atskleidžia ilgalaikį konfliktiškų skyrybų poveikį svarbiose jų gyvenimo srityse: jie dažniau serga depresija, pasižymi žemu savęs vertinimu, patys nutolsta nuo savo vaikų, gyvena nesantaikoje su sutuoktiniais arba renkasi skyrybas (2).

Tėvų atstūmimo sindromo/tėvų atstūmimo pasireiškimas aukšto konflikto lygio skyrybų bylose jau ne vienerius metus yra svarbus tyrimų objektas, tačiau teismų praktikoje Lietuvoje pastarųjų konstrukto vartojimas yra pakankamai naujas reiškinys, todėl mūsų šalies specialistams, dirbantiems skyrybų bylose, yra labai svarbu kuo išsamiau susipažinti su šiuo reiškiniu, siekiant kuo objektyvesnio jo įvertinimo, ir parenkant tinkamiausius pagalbos būdus tai šeimai, kurios skyrybų dinamikoje pasireiškia tėvų atstūmimo požymiai. Viename iš tyrimų psichinės sveikatos specialistams buvo pristatyti penki tėvų atstūmimo atvejai, kuriuose jie turėjo įvertinti šio konstrukto pasireiškimą. Tyrimas atkleidė, jog egzistuojantys specialistų požiūrio skirtumai priklauso nuo to, ar gerai jie susipažinę su tėvų

atstūmimo fenomenu (26). Šiuo metu tėvų atstūmimo sindromas nėra įtrauktas į tarptautinį psichinių ligų registrą, tačiau tyrėjai pabrėžia, jog jo įtraukimas į šią ir analogišką klasifikaciją padėtų išvengti klaidingų jo diagnozavimo atvejų, paskatintų tikslingos pagalbos teikimo galimybes, taip pat naujus tyrimus šioje srityje (4). Išsamiai nesusipažinus su tėvų atstūmimo sindromo diagnozavimo galimybėmis ir ribotumais, neretai jis tampa kontraversišku fenomenu, nulemiančiu bylos sprendimą. Pasitaikydavo ne vienas atvejis, kai po to, kai tėvų atstūmimo sindromas buvo aprašytas literatūroje, byloje dalyvaujančios ir galimai smurtaujančios prieš šeimos narius šalys ėmė juo sėkmingai naudotis – vaiko globą tokiais atvejais teismas neretai priskirdavo atstumtąjį tėvui, net jei smurto atvejai nebuvo kategoriškai atmesti. Tada tyrėjams natūraliai iškilto klausimas – kiek pagrįstas yra tėvų atstūmimo sindromas (7). Tyrėjai pastebėjo, jog klaidingas tėvų atstūmimo diagnozavimas dažniausiai pasitaiko dėl to, jog nėra tiksliai išanalizuojamos atstūmimo priežastys (31). Svarbiausia, ką visų pirma privalo žinoti kiekvienas specialistas, yra tai, jog tėvų atstūmimo sindromas nėra susijęs su objektyviomis priežastimis, dėl kurių vaikas susvetimėja vieno iš tėvų atžvilgiu – jo pasireiškimas atmetamas, jei byloje yra objektyvių duomenų apie vieno iš tėvų naudojamą prievartą, taip pat yra nesirūpinimo vaiku faktų. Tyrėjai pabrėžia, jog problemos iškyla, konceptualizuojant vaiko patiriamus sunkumus tik per tėvų atstūmimo sindromo sąvoką, kuri tampa žalojančia, supaprastina simptomų etiologiją bei galimai siejasi su teismo sprendimais, kurie ne visada telpa į „geriausiai atitinka vaiko interesus“ rėmus (32). Daugėjant kritiškų pasisakymų apie tėvų atstūmimo sindromą, pastaruoju metu vis dažniau linksnuojamas terminas tėvų atstūmimas, kuris apibrėžia sudėtingą šeimos dinamiką aukšto konflikto lygio bylose bei būtinybę ją visapusiškai įvertinti – atpažinti tikruosius byloje dalyvaujančių šalių motyvus bei faktorius, kurie skatina tėvų atstūmimą (29). R. A. Gardneris pabrėžia, jog nepriklausomai nuo to, kokį terminą pasirenkama vartoti – tėvų atstūmimo sindromą ar tėvų atstūmimą – klausimai konfliktiškoje skyrybų byloje išlieka tie patys: ar vaikas yra susvetimėjęs vieno iš tėvų atžvilgiu, dėl kokių priežasčių jis taip jaučiasi ir ką reikia daryti, esant tokiam atvejui (12).

Visais aukščiau minėtais tyrimais, kuriais buvo siekiama atskleisti neigiamą užsitęsusių tėvų konflikto įtaką vaikui bei abiejoms ginče dalyvaujančioms šalims, buvo inicijuotas naujų teismo ir psichologinių intervencijų sukūrimas bei jų taikymas. Šių naujovių pagrindinis tikslas – sumažinti neigiamus konfliktiško teismo proceso padarinius vaikui, ginčo šalims – išlieka aktualus iki šių dienų (16). Tyrimai atskleidžia, jog tose bylose, kuriose buvo aktyviai tarpininkaujama siekiant, jog abi ginčo šalys ben-

dradarbiautų, ilgalaikėje perspektyvoje tėvai daugiau laiko praleisdavo su savo vaikais, buvo labiau įsitraukiantys, palaikė dažnesnį kontaktą su savo atžalomis; taip pat patys tėvai ilgainiui tapo lankstesni, sėkmingai taikė tarpusavio bendradarbiavimo įgūdžius (8,11). Šiandieninėje šeimos teisės praktikoje vis dažniau kalbama apie mediacijos modelius, kurių pritaikymą šeimos ginčiuose kruopščiai tiria mokslininkai bei kurie tapo tvirtomis prielaidomis, kuriant pagalbos paslaugų tinklą (6). Ne mažiau svarbus etapas yra vaiko gyvenamosios vietos, bendravimo tvarkos nustatymo įvertinimas, kurio metu vertinimo ekspertai, panaudodami įvairius vertinimo metodus, padeda atpažinti bei diferencijuoti pagrindines priežastis, palaikančias aukštą konflikto lygį bei neigiamai veikiančias vaiko ir jo tėvų psichologinę savijautą. Nustačius konkrečias konflikto palaikančias priežastis, yra daug lengviau sudaryti pagalbos teikimo šeimos nariams planą (15, 20). Tyrėjai vieningai sutaria, jog pagalbos teikimas vaikui bei ginčo šalims negali būti atskirtas nuo paties teismo proceso bei jo dinamikos, todėl teisės bei psichinės sveikatos specialistų bendradarbiavimas yra vienas iš konstruktyviausių būdų, siekiant geriausio rezultato skyrybų konfliktuose, kurių viduryje atsiduria labiausiai pažeidžiama grandis – vaikas. Nesant tokio bendradarbiavimo, terapinė pagalba šeimai pati savaime retai būna tikslinga (14,32). Naujausi tyrimai rodo, jog, stengiantis kuo efektyviau tarpininkauti bylose dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, pradėta taikyti integruotą šeimos terapiją. Jos metu su ginčo šalimis sudaromas kontraktas, nustatomas tikslus terapijos seansų skaičius, taikomos aiškios intervencijos, nukreiptos į sprendimų priėmimą. Tokia terapija įtraukia kuo daugiau byloje dalyvaujančių šalių, ji apima tiek darbą su grupe, taikant mediaciją, tiek individualų konsultavimą. Integruotos šeimos terapijos tikslas – laikotarpyje po skyrybų sukurti nepriešišką klimatą, kuriame abu tėvai, nors ir gyvendami atskirai, siekia abipusio bendradarbiavimo, gerovės sau ir savo vaikui (18,19). Taigi teorinės ir praktinės naujovės šeimos teisės kontekste suteikė ne tik naujų galimybių, bet ir sukūrė naujus iššūkius tiek patiems teisininkams, tiek psichinės sveikatos atstovams, kurie dirba su šiomis šeimomis, o sąvoka „geriausiai atitinka vaiko interesus“ įgavo platesnę, daugiasluoksnią reikšmę (10). Pastebėtina ir tai, jog vis dažniau mokslininkai bei praktikai akcentuoja šeimos skyrybų teismo proceso kontraversiškumą, kuris pasireiškia tuo, jog iš vienos pusės toks procesas yra orientuotas į vienos iš šalių laimėjimą, o iš kitos pusės visi šiame procese dalyvaujantys specialistai yra sunerimę dėl priešiško bylinėjimosi daromos žalos pagrindiniams jo dalyviams (22). Pastarieji nuogastavimai paremia ir pamatinę terapinės jurisprudencijos idėją, kad tiek veikiančios įstatymai, tiek būdai, kuriais jie yra taikomi teisės saugos institucijų veikloje, daro įvairiapusį poveikį as-

mens, dalyvaujančio teisės procesuose, psichinei ir fizinei sveikatai (30). Terapinė jurisprudencija padarė ženklų poveikį svarbiausioms teisės šakoms, iš jų taip pat ir šeimos teisei, bei paskatino naujas teisinės veiklos formas, pavyzdžiui, alternatyvų ginčų nagrinėjimą. Tačiau svarbiausia, kad terapinė jurisprudencija (nors dar ir būdama pradinėje mokslo šakos raidos stadijoje) jau atvėrė naują požiūrį į tai, kokia gali ir turi būti teisės sistema, t.y. humanistinė, sugebanti atsižvelgti į individualias žmogaus savybes, kuriai nebūdingas abejingumas ir psichinę sveikatą žalojantis poveikis (28).

Nepaisant to, jog šeimos teisėje esama daug teigiamų pokyčių, o tarpininkų vaidmuo konfliktuose vaiko gyvenamosios vietos nustatymo bylose įgauna vis didesnę reikšmę, Lietuvos teismų praktikoje susiduriama su šių naujųjų pritaikymo sunkumais: psichologinių ekspertizė tokio tipo bylose kasmet skiriama vis daugiau, o dirbantiems specialistams kyla naujų iššūkių, siekiant įvertinti tėvų atstūmimą, kurių pasireiškimo atvejų daugėja, o paruoštų specialistų, kurie galėtų šį fenomeną išsamiai įvertinti, kol kas trūksta. Be to, pasaulyje jau kuris laikas plačiai taikomas trečių šalių (teisininkų, vaikų teisių, psichinės sveikatos atstovų) bendradarbiavimas, siekiant įvertinti teismo proceso padarinius vaikui, ginčo šalims bei juos efektyviai sumažinti, tačiau Lietuvos teismų praktikoje tai dažnai taip ir lieka tik teorinės galimybės, o pateikiamos rekomendacijos tėvams, kaip apsaugoti vaiką konfliktiniame bylos procese, retai būna sistemingai realizuojamos. Taigi trumpai apibendrinant šią literatūros apžvalgą, yra svarbu kelti klausimą, į kurį tiek tyrėjai, tiek praktikoje dirbantys specialistai vieningo atsakymo kol kas neturi – ar vaiko gyvenamosios vietos paskyrimas laimėjusiai ginčo šaliai iš tiesų yra laimėjimas, jei iki teismo sprendimo paskelbimo konflikto stiprumas ir trukmė sukelia žalą, kuriai pašalinti reikia daug daugiau laiko nei truko pati kova?

Literatūra

1. Ayoub CC, Deutsch RM, Maraganore A. Emotional distress in children of high-conflict divorce. *Family Court Review*. 1999; 37(3): 297-315.
2. Baker AJL. The Long-Term Effects of Parental Alienation on Adult Children: A Qualitative Research Study. *The American Journal of Family Therapy*. 2005; 33(4): 289-302.
3. Baker AJL, Damall DC. Construct Study of the Eight Symptoms of Severe Parental Alienation Syndrome. *Journal of Divorce & Remarriage*. 2007; 46(1-2): 55-75.
4. Berneta W. Parental Alienation Disorder and DSM-V. *The American Journal of Family Therapy*. 2008; 36(05): 349-366.
5. Bruch CS. Parental Alienation Syndrome and Parental Alienation: Getting it Wrong in Child Custody Cases. *Family Law Quarterly*. 2001; 35 (3): 527.
6. Campbell LEG, Johnson JR. Impasse-directed mediation with

- high conflict families in custody disputes. *Behavioural Sciences & the Law*. 1986; 4 (2): 217-241.
7. Dallam SJ. The Parental Alienation Syndrome: Is It Scientific? 1999 [žiūrėta 2010-10-19]. Prieiga per internetą: <http://www.leadershipcouncil.org/1/res/dallam/3.html>.
 8. Dillion PA, Emery RE. Divorce Mediation and Resolution of Child Custody Disputes: Long – Term Effects. *American Journal of Orthopsychiatry*. 1996; 66 (1): 131-140.
 9. Elrod LD. Reforming the System to Protect in High Conflict Custody Cases. *William Mitchell Law Review*. 2001; 28 (2): 495-551.
 10. Elrod LD, Dale MD. Paradigm Shifts and Pendulum Swings in Child Custody: the Interests of Children in the Balance. *Family Law Quarterly*. 2008; 42 (3): 381.
 11. Emery RE, Laumann-Billings L, Waldron MC, Sbarra DA, Dillion PA. Child Custody Mediation and Litigation: Custody, Contact, and Coparenting 12 Years After Initial Dispute Resolution. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2001; 69 (2): 323-332.
 12. Gardner RA. Parental Alienation Syndrome vs. Parental Alienation: Which Diagnosis Should Evaluators Use in Child-Custody Disputes? *The American Journal of Family Therapy*. 2002; 30(2): 93-115.
 13. Gardner RA. Should Courts Order PAS Children to Visit/Reside with the Alienated Parent? A Follow-up Study. *The American Journal of Forensic Psychology*. 2001; 19(3):61-106.
 14. Gardner RA. Recommendations for Dealing with Parents Who Induce a Parental Alienation Syndrome in Their Children. *Journal of Divorce & Remarriage*. 1998; 28(3/4): 1-21.
 15. Heilburn K. Child Custody Evaluation: Critically Assessing Mental Health Experts and Psychological Tests. *Family Law Quarterly*. 1995; 29 (1): 63-67.
 16. Kelly JB. Psychological and Legal Interventions for Parents and Children in Custody and Access Disputes: Current Research and Practice. *Virginia Journal of Social Policy and the Law*. 2002; 10: 129-163.
 17. Kelly JB, Johnston JR. The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome. *Family Court Review*. 2001; 39(3): 249-266.
 18. Lebow J. Integrative Family Therapy for High Conflict Divorce With Disputes Over Child Custody and Visitation. *Family Process*. 2007; 46 (1): 79-91.
 19. Lebow J. Integrative family therapy for disputes involving child custody and visitation. *Journal of Family Psychology*. 2003; 17(2): 181-192.
 20. Lee SM, Olesen NW. Assessing for Alienation in Child Custody and Access Evaluations. *Family Court Review*. 2001; 39(3): 282–298.
 21. Marin MA. High Conflict Divorce and Consequences in Children: Implications for Recommendations About Custody Arrangements. *Papeles del Psicologo*. 2010; 31 (2): 183-190.
 22. Mitcham-Smith M. High-Conflict Divorce Solutions: Parenting Coordination as an Innovative Co-Parenting Intervention. *The Family Journal*. 2007; 15(4): 368-373.
 23. Mitchell W. Reforming the System to Protect Children in High Conflict Custody Cases. *Law Review*. 2001; 28(2): 495-551.
 24. Oficialus statistikos portalas [žiūrėta 2013-06-08]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/rodikliai5>.
 25. Peason J, Theonnes N. Mediating and Litigating Custody Disputes: A Longitudinal Evaluation. *Family Law Quarterly*. 1984; 17 (4): 497.
 26. Rueda CA. An Inter-Rater Reliability Study of Parental Alienation Syndrome. *The American Journal of Family Therapy*. 2004; 32(5): 391-403.
 27. Stacer DL, Stemen FA. Intervention for High Conflict Custody Cases. *American Journal of Family Law*. 2000; 14: 242-251.
 28. Valickas G., Voropaj K., Justickis V. Terapinė jurisprudencija: naujas požiūris į nusikaltimo auką. *Socialinių mokslų studijos*. 2012; 4(4): 1645-1663.
 29. Waldron KH, Joanis DE. Understanding and Collaboratively Treating Parental Alienation Syndrome. *American Journal of Family Law*. 1996; 10: 121-133.
 30. Winick BJ. Therapeutic Jurisprudence and Victims of Crime. Victim Participation In Justice: A Therapeutic Jurisprudence Perspective [žiūrėta 2010-05-18]. Prieiga per internetą: <http://ssrn.com/abstract=1102350>.
 31. Warshak RA. Misdiagnosis of parental alienation syndrome. *American Journal of Forensic Psychology*. 2002; 20(2): 31-52.
 32. Warshak RA. Current Controversies Regarding Parental Alienation Syndrome. *American Journal of Forensic Psychology*. 2001; 19(3): 29-59.
 33. Wolman R, Taylor K. Psychological Effects Of Custody Disputes on Children. *Behavioural Science and the Law*. 1991; 9 (4): 399-417.

**CHILD CUSTODY DETERMINATION IN HIGH-CONFLICT DIVORCE CASES –
A FIGHT WITH NO WINNERS**

D. Trijonytė

Key words: child custody determination, high-conflict divorce, parental alienation, collaboration, mediation.

Summary

The number of high-conflict divorce cases with a need to determine child custody has recently increased in Lithuania. Therefore, child custody evaluations are assigned in order to assess not only child's emotional relationship with each of the parent or child's capability to express his own opinion in court but specialists in legal system have also started raising questions about parental alienation syndrome and it's manifestation in latter cases. This article shortly summarizes scientific literature which covers high-conflict divorce cases' impact on psychological well-being of the child and disputing parties. Parental alienation syndrome assessment's peculiarities and foreign legal system's practice in applying means of help in high-conflict cases are also discussed.

Correspondence to: trijonyte@yahoo.com

Gauta 2014-01-06